

Az elbeszél és meghallgatott történet

Ürmös Attila: *A semmittevés filozófiája*. Albert C. Holló titkos feljegyzései a Vörösmarty mozi kávézójából és más történetek.
Filagória Kiadó, Budapest, 2007

A késő barokk, illetve a rokokó próza szervező eljárásait idézi a „közreadás” kimódoltsága, az alteregó-teremtés eszköze Ürmös Attila *A semmittevés filozófiája* című kötetének szerzői előszavában. Ebből tudjuk meg, hogy „az igazi tettes” – akire az alcímben történt már utalás – egy Albert C. Holló nevű fiatalember, aki „feltűnően hasonlít” az íróra, s aki „titkon jegyzetel, megfigyel, analizál” (5). Ugyanez a bevezető mutat rá a szövegalkotás egyik lényegi mozzanatára: a „történet kitalálása”-nak eljárására. Albert C. Holló – akivel a szerző összetéveszti olykor magát – a történetmondás fontosságát hangsúlyozza: „ezeket... [mármint a történeteket – B. E. megj.] súgta, diktálta nekem, sokszor a legváratlanabb élethelyzetekben” (5).

Mint egy XVIII. század végi magyar regényben (pl. Fanni hagyományai), recenziói vélemény képezi „a keret” másik felét: Keszthelyi Rezső (?) értekezik az író tevékenységéről. A legőszintebben mondom – akár szégyen, akár nem! – nekem azért ez a név nem mondott túl sokat, már majdnem azt hittem, hogy fikció, de mindannyiunk kincsesbányája, az internet szolgáltatáit igénybe véve szereztem tudomást egy ilyen nevű, 1933-ban született, „újralfelfedezett” (ezt olvastam!) író létezéséről. Még őszintebben: kezdetben Ürmös Attila írói tevékenysége sem volt egészen perfekt előttem, ugyanakkor kötetének szövegeit a mai olvasót megszólító igényűnek és értékűnek találtam, ami a befogadó „megtartása” szempontjából mégiscsak a legfontosabb mozzanat.

A kötet első részét négy – majdnem klasszikus szerkezetű – novella alkotja. Amiért a műfajolvasás mégsem csak a történetmondás hagyományos értelemben vett eljárásait regisztrálja, az az elbeszélésnek a fantasztikum és a nonszensz irányában való kitérése miatt következik be. A történetalkotó képzeletnek ez a digressziója ugyanakkor összefügg a XX–XXI. század fordulópontján beállt világértési és életvezetési tapasztalatokkal: a századvégi nihil jelenségeivel, illetve a korszak agresszív tendenciáival. Hasonló jelentést

kapnak a modern kor vívmányai, műszaki/elektronikus berendezései, a kommunikáció hamis vagy alkalmatlan eszközei (pl. a reklám közvetítette magatartásminták). A képtelen történet megalkotásának indukáló momentumát többnyire ezek a mozzanatok jelentik; a valóság kiüresedésének, a személyes lét tartalmatlanná válásának felismerései.

A *Reklámország* című novella kezdő „kistörténete” (ezekből konstruálódik ugyanis a szövegegész) azonnal a negatív jelentések felé indítja el az elbeszélést: egy, a mozgólépcsőn balesetet szenvedett kutya jajveszékeltése tartja izgalomban az egyébként megfáradt arcú, kiégett lelkületű bolti eladókat az aluljáróban, akik közül mindenki dohányzik („Nem lehet kibírni másképp”, 15), pokolian szenved a munkájától („Amikor azelőtt átmentem egy aluljárón, nem is sejtettem, hogy itt dolgozni napi kilenc-tíz órán át, az maga a pokol”, 16) és képzeletben sorozatgyilkosságot követ el: „Néha elképzelem, hogyan lesz valakiből sorozatgyilkos... Úgy kezdődne, hogy minden reggel kinyitja a boltot, fogynak a napilapok, csokik, cigaretták és telefonkártyák... Közben egykedvű mozdulatokkal adja a visszajárót, és csak záporozik rá a sok idióta kérdés, megalázó gyanúsítgatás. [...] És ha egyszer egy eladónál fegyver lesz... Ha bekattan... Lehet, hogy lövöldözni fog a mozgólépcsőn álló emberekre? Másnap majd pszichológusok nyilatkoznak a tévében: elemeznek, feltárnak... És a napilapok soraiban ott bujkál majd a kérdés: Miért?” (10). E gondolatkörben olvashatunk elemzést a megkeseredett és humánus arcát vesztett nagyvárosi ember viselkedéskultúrájáról, amelynek lényege a másik, vele valamilyen alárendeltségi viszonyban (pl. eladóként, beosztottként) levő ember megalázása: „És ilyenkor jaj nekünk: ránk zúdítják mindazt a dühöt, amely az európai viselkedési normák máza alatt fortyog, háborog bennük. Családapák, nyugdíjasok, szemrevaló lányok, melósok, értelmiségiek engedik ki a szelepeket, és vetkőznek ki önmagukból az ilyen apró boltocskákbán, nap, mint nap...” (10). Áron, a novella központi szereplője épp e magatartásmintákból (s egy hajdani LGT zenezámból: Álomarcú lány) kiindulva alkot elméleteket az emberi arcok rejtett jelentéseiről, illetve – a felháborítóan hamis illúziókkal kecsegtető reklámplakátok okán – a „reklámországban” való eltűnés lehetőségéről. Az elbeszélő csak később ismeri fel a baljós előjeleket ezekben az eszmefuttatásokban: „A képben mozdulatlan lennél, de elégedett...” (17). Mert Áron egy nap tényleg eltűnik; Holló, az elbeszélő önnegyutató – mert nem hívta vissza és nem beszélgetett el vele a dolgról – elképzelése szerint „Reklámországban”...

Háborús filmek látomásos és horrortörténései válnak valósággá abban a történetben, amelyet a *Geri emlékezik* című novella szereplői hallgatnak végig a címszereplő előadásában. A novella ilyen értelemben szekunder elbeszélője, Geri, többször is pontosan regisztrálja e filmszerű hatást: „A színek és a fényviszonyok nagyon fontosak. [...] Kukoricaföld. Szürkület. Ez egy hábo-

rús film.” (20), illetve: „Mintha az iskolai vetítéseken látott képek elevenedtek volna meg.” (21.), „A kamera befogja az egész tájat. Igazi nagyotál... És én ott gyalogolok, csak egy apró, mozgó pont vagyok a filmkockán...” (25). A novella azonban nemcsak egy, a századvégi balkáni háborúk sajnálatosan szokványos történetének (hogyan válik az értelmetlen háborúba önhibáján kívül került kisebbségi a körülmények kényszere alatt gyilkossá, miközben lényének minden porcikája tiltakozik ellene) elbeszélése, hanem az emlékezés áttételes tartalmainak megnyilatkozása is. Mert Geri, miközben a szörnyű háborús történetet meséli, azt is felidézi, milyen emlékek törtek rá múltjából a veszélyhelyzetben (ezek az Idegen, a máshonnan érkező megaláztatásairól szólnak a másik kultúrában), illetve kábítószer hatása alatt miképp hallucinálta egy rommá lőtt ház lakóinak sorsát. E fel- és megidézéseknek, látomásoknak ugyanakkor – mint a reklámország-történetben is – másodlagos funkciójuk is van: rejtett tartalmakat, figyelmeztetéseket, jeleket közvetítenek; e történetben pl. az intolerancia veszélyeiről, egy majdani háborús összeütközés lehetőségéről. (Pl.: „Tudod, a mamának nem tetszik, hogy Dragan szerb. Pedig rendes fiú. Igazi európai. Frankfurtban nőtt fel”, 27.)

Az elvált apuka a két part között hanykódó hajó képevel helyettesíti be (vagyis metaforizálja) a metrószerelvényt, amely a hétvégi röpké együttlét után visszaszállítja (hazaszállítja?) gyermekét az anyához (*A szomorú gyermekek hajója*). Ugyancsak a metaforikus beszéd, a mese segítségével oldja fel a benne és a gyermekben felgyülemlett feszültséget, szomorúságot. Történetet mond arról, hogyan emelte fel egy jó tündér segítségével az egyébként megmozdíthatatlan margitszigeti követ, amelyen séta közben megpihentek. Közben a kőnek többszörös értelme képződik: a mesei erőpróba tárgya, az apai példaképpalkotás eszköze, illetve a lelki teher metaforája.

A nem létező, saját világ („titkos ország”) képe bontakozik ki egy Alzheimer-kórban szenvedő beteg elbeszéléseiből (*Kálmán titkos országa*). De a történet itt sem ennyire egysíkú, mivel a főszereplő és primer elbeszélő Holló C. Albert apjáról is szól a történet, akit a második világháborút követő kommunista diktatúra hurcolt meg: börtönnaplóját olvasva válik világossá számunkra (a befogadó szerepébe lépő elbeszélő és mielőttünk egyaránt), hogy a beteg Kálmán valójában fiatalkori álmukban egy – a diktatúra helyetti – új világban él: „Sokat álmodoztunk apukáddal egy új világról. Úgy véltük, a nemzetek, hagyományok összeköthetik, de – túlzásokba esve – bomlaszthatják is a közösséget. Ha valaki különbségeket akar találni, hát megtalálja... Ezért dolgoztuk ki azt a társadalmi modellt, amelyet később itt meg is valósítottunk” (44). E víziók sorát azonban folyamatosan megtöri a háborúba ájult valóság képe, amelyben hemzsegnak a háborús szörnyűségekről, fej nélkül hazahozott hullákról (mint Marla, az ápolónő férjének esete) szóló kistörténetek.

A kötet második részét (*A semmittevés filozófiája. Albert C. Holló titkos feljegyzései a Vörösmarty mozi kávézójából*) egy rövidtörténetek sorozatából összeálló egységes szöveg alkotja. Lényege maga a történetmondás decameroni (utalás is történik rá!) szituációja. A régi Vörösmarty mozi kávézójában gyűlnek össze a századvég furcsa alakjai, alkotói, hétköznapi filozófusai, s egy-egy asztaltársaság körében történeteket mesélnek. Ezek egyrészt a századvég kiüresedtségét, elgépiesedtségét (a fast-modern- és cyber-kor, a nagyvárosi tömegkultúra embertelenségeit) prezentáló történetek, másrészt anekdoták, víziók egy más világ megalkotásának lehetőségéről. A kávéházi társaság beszélgetéseit, vitáit leíró kerettörténeten belül címszerűen is elkülönülnek azok a történetek, amelyek elhangzanak e körben, miközben folyamatosan változnak a szerepek: hallgatókból mesélők, narrátorokból befogadók válnak. A kötetegész szellemiségének megfelelően, ezeket a történeteket is mélyen áthatja és hatásosan szervezi a képzeleti játék, a fantasztikum, a mese, a vízió, a hallucináció képrendszere. Elbeszélést hallunk az emberről, aki „rózsát gyalogolt a városra”, a tökéletes irodalmi műről, amelyben csak világalkotó jelentőségű nevek szerepelnek majd, a műalkotásokhoz kegyetlen „fast-modern” korról, a könyvkultúrát megsemmisítő tömegkultúráról etc. Legjellemzőbb sajátossága e világnak, mely a történetek révén kibontakozik előttünk, miszerint életfilozófiaként és életmódként egyaránt funkcionál. A „semmittevés” jelensége ugyanis itt nem annyira a dologtalanság és haszontalanság létállapotát, mint inkább a világból való kivonulás módszerét, az embertelenséget (a hajléktalanok pl. megverik társukat, aki értelmet keres az életben!) elfedő beszélgetés kultúráját jelenti. S bár olykor az üres, vagy a felületes fecsegés szintjét is megközelítik e szövegek, helyenként rendkívül unalmasak (mint lehet a kávéházi csevegés is természetesen!), van bennük valami felemelő, igaz, halvány remény: hogy a könyvek, a művek, a kultúra által „megy mégis előbbre” ez a világ.